

◇ 1. Soomaa on Vahe-Eesti maastikuüksus ääretute rabade, kaunite lamminiitide ja soometsadega. Fotol on vaade Hauaniidu raba laugastikule

Soomaa rikkus:

rohkest soid ja looduspaikade nimesid

Soomaa on maastikuregioon Edela-Eestis Läti piirist kuni peaaegu Tallinna–Tartu maanteeeni põhjas. Teodor Lippmaa võttis selle 1935. aastal kasutusele taimegeograafilise allvaldkonna nimena [2]: teadagi tuleneb see ala sooderohkusest.

Eerik Leibak

Piirkonnas leidub tõepoolest arvukalt soid, millega on seotud hulk kohanimi. Kõiki neid siin ei käsitle: keskendume Soomaa keskosas asuva Soomaa rahvuspargi soodele.

Teoreetiliselt tundub imelihtne teha kindlaks autentseid loodusnimesid ja seostada neid konkreetse paigaga. Paljud Tartu ülikooli filoloogiaüliõpilased ja -õppejõud, keeleinstituudi töötajad ning emakeele seltsi korres-

pondendid on ju alates 1920. aastaist kuni eelmise sajandi lõpuni kogunud üle terve Eesti kohanimi. Seda koondkogu talletatakse eesti keele instituudis ning see on kättesaadav ka veebis [1].

Praktikas näeb asi välja pisut teistsugune. Teine maailmasõda säästis küll seni kogutud ainesest sedeleid, kuid mitte kaardimaterjali, mistap paljud kohanimi on *nomen nudum*'i staatuses: me teame suurepäraselt nende liiki ja käänamist koos foneetiliste iseärasustega, mitte

aga seda, millise täpse paiga kohta need käivad.

Osa sedeleid on siiski koos asukohta kirjeldusega, mille täpsus on aga erinev. Nendel puhkudel, kus leidub viide maaüksuse nimele, metskonna kvartalile või lähedal asuvale talule, on objekti üldjuhul võimalik kindla paigaga siduda. Ent näiteks kirjeldusest „rabasoo N. kihelkonna õhtupoolses osas“ on vähe abi.

Sõjajärgne materjal on kogutud juba järgmistelt põlvkondadelt, kes on loodusest rohkem võõrandunud ning kel kaugemate metsade-soode nimed juba meelest läinud, või ei ole murdekogujad taibanud neid küsida.

Peale kohanimikogu on suur abi rahvusarhiivi kaartide infosüste-

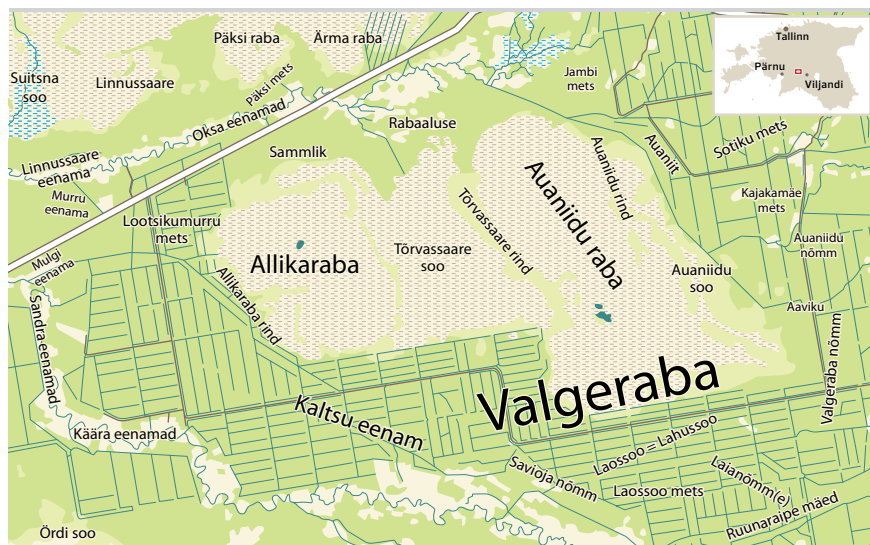
mis leiduvatest eri aegade kaartidest [4]. Nii mõnigi kirjelduseta soonimi kohanimkartoteegis võib leida (teinekord küll raskesti äratuntaval kujul) 17.–19. sajandi mõisakaardil või -skitsil. Iseasi, kui täpne iga kaart on ja kas nimi on ikka sattunud õige koha peale. Paljud mõisad on siiski kaardistust tellides piirdunud üksnes häärberi ümbrusega või ei ole kaardimaterjali üldse (säilinud). Seega jääb iga kihelkonna puhul kohanimkartoteegis olevaid soonimesid üle, st neid ei ole enam võimalik ühegi konkreetse märgalaga siduda.

Soomaa rahvuspark paikneb kolme kihelkonna ääremaal: Suure-Jaani, Kõpu ja Tori. Õnneks on selle piirkonna kohta kaardimaterjali üsna ohtralt ning ka loodusesid leidub kohanimkartoteegis keskmisest rohkem. Eriti kehtib see Suure-Jaani kihelkonna kohta, kus suur osa metsade ja soode nimedest pärineb Vastemõisa metskonnast kunagiselt metsavahilt Mart(in) Tolbergilt ning need on esitatud väga täpsete asukohakirjeldustega. Tegu on sama mehega, kellele võlgname tänu haabjakultuuri elushoidmise ja edasiandmise eest.

Alustame ringkäiku läänepoolseimast suursoost: Kikepera rabast.

Õigupoolest on kummaline, et Tori ja Kõpu kihelkonna piirile jäävale soole on antud nimi Saarde kihelkonnas asuva küla järgi. Tegelikult moodustas praegune Kikepera raba kuivenduseelset ühe terviku lõunapoolsemate Kulli ja Saessaare rabadega, mis asuvad tõesti Kikepera külastu külje all.

Kohanimkartoteegi ja mõisakaartide andmete järgi võib eeldada, et praegune nimi pärineb Kõpu kihelkonna talumeestelt, kes kutsusid teisel pool Halliste (kohapeal: *Aliste*) jõge asuvat märgala *Kikerberi rabaks* (Tori kihelkonnas ka *Kikepere* või *Kikipere sooks*) sealse põlisküla järgi, mis oli neile taliteid pidi tuttav ja ligipääsetav. Tori kihelkonnas, kuhu jääb suurem osa soost, tunti seda hoopis *Suuremetsa raba* nime all; sama kinnitavad ka Tori ja Taali mõisa kaar-

◇ 2. Valgeraba soostiku autentsed paiganimed eesti keele instituudi kohanimkartoteegi andmeil

◇ 3. Vastemõisa 1825. aasta kaardilt (vasakul) leiame praeguse Kuuraniidu õppera ja lähedalt sooheinamaa „Kurrenido Lochk“ [5]. 1836. aastal on uue kaardiversiooni tegija sõna „Kurrenido“ välja lugenud kui „Ausemdo“ [7]. Mõisametsnik on selle kõrvale pliiatsiga kirjutanud „Kura niet“ ja tõenäoliselt on just selle kaardi aluseks võtnud keegi kodu-uuri, tõlgendades Kureniitu pahaaimamatult Kuuraniiduna

did. Soo Pöörikaasiku-alust rabakäär, s.o siirdesood, mis nüüdseks on kuivenduse mõjul suuresti metsastunud, kutsuti aga *Kivissaare rabaks*.

Kikepera rabast põhja poole jääb Riisa raba. Kaardipildis ja looduses selgepiirilisel objektil, mida praegu ületab Tori–Riisa maantee, näib kummalisel kombel puuduvat põline nimi. Nimelt kinnitasid Riisa küla elanikud 20. sajandi esimesel poolel murdekogujale, et *Riisa rabaks* nimetatakse rabasid Riisa küla ümbruses nii loodes (st praegu Riisa rabana tuntud soo) kui ka idas (st Kuresoo lääneosa). Ka mõisakaartidelt ei leia midagi eripärasemat. Siiski on soo lõunaosa tuntud ka *Sorkuni rabana* selle lääneservas asunud *Sorku saare* ja Sorkuni ehk Tammaru talu järgi; nime on seos-

tatud rahvusloomaga: *sork olli enne unt ja üle raba keis untide tee*.

Hundiradade kõrval on aga *Rootsi silla* nime all tuntud praeguse niiduse märgatav talitee ase soo lõunaosas: *see oo vana sõjatee, lähäb üle Sorkuni raba Riisa küla se Mastinõmme juure välla, palk oo palgi kõrves*. Riisa raba (põhjaosa?) kohta käis arvatavasti ka *Tori raba* nimi. Tori alevikust jääb see küll õige kaugele, aga Viljandimaa poolt vaadates algasid sealt Tori mõisa maad.

Rahvuspargi suurim on Kuresoo, ühtlasi on tegu siinse kõige paremini säilinud sooga (soostikuga). Sellise nime all on soo saavutanud isegi rahvusvahelise tuntuse, ent kohanimkartoteegist leiab vaid mõne juhusliku sellenimelise sedeli.

Nagu juba mainitud, oli Kuresoo lääneosa samuti tuntud *Riisa rabana* (nii ka Vastemõisa 1820.–1830. aastate kaartidel), kesk- ja idaosa aga *Leetva rabana* samanimelise küla järgi. On suisa rõhutatud, et „Kuresoo nime Vastemõisa [valla] rahva seas ei tuntud, kuigi seda praegu [st 1970. aastail] mõnevõrra teatakse kaardite jm. kirjalikkude teadete järel“ [1].

20. sajandiks näib olevat hääbunud ka sajand vanematel mõisakaartidel Kuresoo kesk- ja idaosa tähistav Suurraba nimi. Kaardinimena ei ole Kuresoo siiski tundmatu: nõnda on Vastemõisa 1836. a kaardil nimetatud Ärmalt loodesse jäävat siirdesood [8]. Küllap pärines see nimi ikka tollasest rahvasuust. Nüüdseks on see siirdesoo soolaamast kraaviga eraldatud ja nimekogumise aegadel tunti seda *Lahmuse soona* (*vanaste olnd seal Lahmuse talude eenamad*). Ka Ärmalt põhja poole jääva Lemmjõe lamminiidu – *Kureluha* – nime seostati Kuresooga, mistõttu ei ole välistatud, et siin on nõõp või nõõbid andnud nime kogu pintsakule.

Eraldi nimed on teada Kuresoo mõnede servaosade kohta. Ärmalt läände jääv rabarinna-alune soo-osa, mis hõlmab ka Eesti esimese sootaastamisobjekti, kandis nime *Ärma raba*, sellest läände jääv siirdesoo aga *Päksi raba*. Viimane jääb *Päksi rinna* ja *Päksi metsa* vahel ning ongi nime saanud metsase soo(pool)saare ehk pä(ä)ksi järgi.

Lääne pool järgnevad väiksem *Linnussaare soo* (Mulgi Raudsilla kohal) ning suurem *Suitsna soo* (eelmisest kuni *Ingatse männniku* ja *Sibulsaareni* endise Lemmjõe metsnikukordoni taga). Mõnedel viimaste kümnendite kaartidel on Suitsna soo nimi ekslikult paigutatud veelgi lääne poole Karuskose ja Riisa alla, aga ses asjas tuleb küll usaldada Mart Tolbergi. Liiasi asusid siinsamas Lemmjõe luhal *Suitsna eenamad* ning mõnda aega oli asustatud ka Suitsna vabadikukoht. Kindlasti olid oma nimed ka Kuresoo põhja- ja kirdeosa siirdesoodel, ent Kaansoo–Leetva–Aesoo kandis on kohanimekogujad vähe käinud ning nad ei ole

Foto: Mati Kose

pööranud Navesti-tagustele paikadele kuigivõrd tähelepanu.

Kuresoost lõuna poole jääb Valgeraba, õigemini on see sookompleks niisuguse nime all tuntud praegusajal.

Valgeraba koosneb mitmest eriliselisest osast (♦ 2). Läänepoolne üsna ümarakujuline raba kannab *Allikaraba* nime (*raba rindas on allikaid, sest on vist nime saand*). Edasi ida poole järgneb *Tõrvassaare soo* nime kandev siirdesoo, oakujuline *Auaniidu raba* (*soo*) paikneb aga soostiku idaosas. Viimane kajastab piirkondlikku nime: rabast kirde- ja Jambi (Paelama) oja äärde jääb *Auaniit* ja kaugemale itta *Auaniidu nõmm*. Kahjuks ei ole teada, kas nimi tuleneb kellegi hauast või üksnes hauakohast Jambi ojas.

Aga kuhu jääb siis Valgeraba? Vastemõisa 1836. aasta kaardi [6] järgi peaks see nimi ühendama

kõike kolme eelmainitud: Allikaraba, Tõrvassaare sood ja Hauaniidu raba. Kohalikus pruugis käib *Valgeraba* aga üksnes Hauaniidu raba kagu- ja lõunaserva siirdesoodo kohta. Seda siis praegustes oludes, sest enne kui Lubjassaare alt aeti Sandrani 1970. aastail sisse suur teemulle, küündis Valgeraba märksa kaugemale Raudna (Kõpu) jõe poole ning selle lõunaosa kandis eraldi nime *Laossoo* ehk *Lahussoo*.

Paraku rekonstrueeris riigimetsa majandamise keskus selle tee 2015. aastal endist trassi pidi ning kuigi sooennistustööd on ette võetud ka Tõrvassaare ja Hauaniidu soo lõunaosas, ei taastu tegeliku Valgeraba rikutud veerežiimiga lääne- ja lõunaosa enam kunagi.

Õrdi ja teised väiksemad sood. Rahvuspargi kaguosa võtab enda alla Ö(ö)rdi raba, mis samade nimekuju-

◀ ♦ 4. Paljudel Soomaa lamminiitudel on omad nimed; need niidud on olnud ja on osaliselt ka praegusajal kasutusel karja- ja heinamaadena (kohalikus kõnepruugis *eenamad*). Esiplaanil *Ristioja eenama*, taamal Kikepera ehk *Suuremetsa raba*, mille keskel olev triip märgib *Undissaare*-nimelist soosaart

vuspargi piiride taha Kikepera looduskaitsealale; niisiis on Kikepera nime tarvitus nüüd hakanud laiinema selleski suunas.

Mõni nimi võib viia eksiteele.

1990. aastail loodud Soomaa rahvusparki administratsioon jõudis muu hulgas tegeleda ka kultuuripärandiga ning võtta taaskasutusse vanu paiganimesid. See tänuväärne töö on olnud tulemuslik. Kohapealsete oludega paremini kursis olevatele inimestele ei tohiks eespool käsitletud soonimed olla (enam) võõrad. Mõnede loodusunimede kasutus on tekitanud siiski küsitavusi, näiteks on segane lugu kahe märgalanimega.

Sandra ja Kuusekäära vahel suubub Raudna (Kõpu) jõe Suure ehk *Mulgi käära* Allikaraba servast algav *Mulgi oja*, mille suudmeosa lammi-sood ja -niitu kutsuti *Mulgi eenamaks* (♦ 2). Kui kilomeeter kirde poole rajati vabadikukoht, pandi ilmselt nende nimede järgi tema nimeks samuti *Mulgi*. Sellest omakorda põhja poole jäänud Lemmjõe-äärne *Linnussaare eenama* aga sai lisanime *Mulgi lage*. See luht on suurelt teelt turistidele märksa ligipääsetavam kui algne *Mulgi eenama*, mistõttu on sedagi paika viimasel ajal nimetatud *Mulgi heinamaaks*. Seega on kohanimi tehiskult rännanud – seda peaks siiski vältima.

Sellest samast *Mulgi* ojast põhja poole jäävasse *Lootsikumurru metsa* on rajatud Kuuraniidu õpperaida. Ilbaku ja Äрма vahel asub küll *Kuurasaar* Kuura taluga ja selle kõrval *Kuura raba*, aga need jäävad õpperajast 11–12 kilomeetrit eemale. Kust siis pärineb kohanimi Kuuraniit, mida ei ole mainitud ka kohanimetikartoteegis?

Vastemõisa 1825. aasta kaardil [5] on praegusest Kuuraniidu õpperajast paarsada meetrit kagu pool

kujutatud sooheinamaa nimega „Kurrenido Lochk“ (♦ 3). 1836. aasta kaardi [7] on aga ümber joonistanud eesti keelt mitteoskav inimene, kes on sõna „Kurrenido“ välja lugenud kui „Ausemdo“. Kaarti kasutanud mõisametsnik on selle abrakadabra kõrvale pliiatsiga kirjutanud „Kura niet“ ja ilmselt just selle kaardikooia on aluseks võtnud keegi kodu-uuriija, tõlgendades Kureniitu pahaaimamatult Kuuraniiduna. Praeguseks on lohk kraavitatud ja täielikult metsastunud, sestap võiks selle nime üldse kõrvale jätta ning nimetada raja Lootsikumurru õpperajaks. ■

1. Eesti keele instituudi kohanimetikartoteek veebis. – heli.eki.ee/kohanimed/ (13.11.2019).
2. Lippmaa, Teodor 1935. Eesti geobotaanika põhijooni. – Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis, A. IV (3–4).
3. Päll, Peeter; Kallasmaa, Marja (toim) 2016. Eesti kohanimeraamat. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
4. Rahvusarhiivi kaartide infosüsteem. – www.ra.ee/kaardid/ (13.11.2019).
5. Vastemõisa 1825. aasta kaart: Concept Charte von dem im Livländischen Gouvernement Pernauschen Kreise und Gross St. Johannisschen Kirchspiele belegen publicquen Guthe Wastemois, wie auch von der Landereien der Forstey Hilbako. Eesti ajalooarhiiv, EAA.2072.3.5/III leht 13b foolio 13.
6. Vastemõisa 1836. aasta kaart: Charte von dem im Livländischen Gouvernement Pernauschen Kreise und Gross St. Johannisschen Kirchspiele belegen publicquen Gute Wastemois. Eesti ajalooarhiiv, EAA.2072.3.5/III leht 13 foolio 13.
7. Vastemõisa 1836. aasta kaart: Charte von dem im Livländischen Gouvernement Pernauschen Kreise und Gross St. Johannisschen Kirchspiele belegen publicquen Gute Wastemois. Eesti ajalooarhiiv, EAA.2072.3.5/III leht 13a foolio 13.
8. Vastemõisa 1836. aasta kaart: Charte von dem im Livländischen Gouvernement Pernauschen Kreise und Gross St. Johannisschen Kirchspiele belegen publicquen Gute Wastemois. Eesti ajalooarhiiv, EAA.2072.3.5/III leht 14a foolio 14.

Eerik Leibak (1960) on looduskaitseja ja ornitoloog, tegelenud ka asustuslooga ja soome-ugri loodusnimedega.

de all on kirjas ka kohanimetikartoteegi sedelitel. Täpsemalt on Kõpu kihelkonnas tuntud vaid *Õrdi* nimi, Suure-Jaani poolel nii *Õrdi* kui ka *Õördi*. Lõviosa soost jääb siiski Kõpu kihelkonda, mistõttu võiks eelistada lühikese algusvokaaliga nimekuju, nagu seda on tehtud kohanimeraamatus [3]. Peamiselt naaberkihelkonnas paiknemist kajastab ka Vastemõisa 19. sajandi kaartidele kantud Kõpu raba.

Muidugi on Soomaa rahvusparkis teisigi väiksemaid soid. Näiteks Kuusekääralt edelasse kulgenud madalooriba kandis nime *Tõlp*. Sajand tagasi tegid Vastemõisa asunikud siin heina, praeguseks valitseb alal siirdesookooslus ja osalt on kuivenduse tõttu võimust võtnud puud. Tõlpast läände jäänud *Tiisoo* (Õrdi soost kohe loodes) on aga täielikult metsastunud. Räksi–Kaunja vahel paiknev *Tanuma raba* jääb juba rah-